

Opbrud. Fortællinger og malerier om hverdagslivet på landet i det 19. århundredes slutning. 266 s. *Drift og socialitet. Analyser af fortællinger og malerier om hverdagslivet på landet i det 19. århundredes slutning samt kulturhistorisk bibliografi.* 165 s. (Dansk kulturhistorie og bevidsthedsdannelse 1880-1920, red. af Jørgen Gleerup og Povl Schmidt, bd. 14 og 15, Odense Universitetsforlag, 1983).

Under serietitlen »Dansk kulturhistorie og bevidsthedsdannelse 1880-1920« har Odense Universitetsforlag siden 1975 udgivet foreløbig 15 bind, der på forskellig vis og fra forskellige synsvinkler kaster lys over og nuancerer billedet af det folkeligt-kulturelle gennembrud i tiårene omkring århundredskiftet. Serien, der redigeres af Jørgen Gleerup og Povl Schmidt, omfatter antologier, forfattermonografier og litteratursociologiske fremstillinger – samt nogle bind, der rækker tilbage i tiden og etablerer en basis for forståelsen af bevidsthedsdannelsen i perioden. Det drejer sig om introduktionsbindet, der skildrer offentlighedsformernes udvikling fra enevældens indførelse i 1660 og frem til parlamentarismens indførelse i 1901. Endvidere om en kulturhistorisk billedbog, *Livsrum og oplevelsesformer*, der belyser »ændringerne i de psykosociale livsmønstre« 1700-1900. Og endelig om en afhandling af Jørgen Gleerup om dannelses- og forfaldsromanerne i det 19. århundrede. Hvad angår antologierne, så indgår der foreløbig tre i serien: *Vulgaritetens pole-ring*, hvis tekster kaster lys over folkeopdragelsen og folkelæsningen sidst i 1800-tallet; *Trælbunden frihed*, der omfatter tekster hentet fra periodens tidsskrifter om arbejdsvilkårene og bevidsthedsdannelsen; *Opbrud*, der lader den folkeligt-kulturelle bevægelse

spejle i tekster og billeder af kunstnere med rødder i landbefolkningen, som stillede sig til rådighed for opbruddet. Det drejer sig som bekendt bl.a. om forfattere som Marie Bregendahl, Johan Skjoldborg og Jeppe Aakjær – og disse tre er det, som i serien er blevet betænkt med monografiske fremstillinger. Inger-Lise Hjordt-Vetlesen har i *Forlokkelse og familie* beskæftiget sig med den kvindelige identitetskonflikt hos Marie Bregendahl; Jørgen Gleerup har i *Utopi og sanselighed* analyseret dannelsesstemaet i Johan Skjoldborgs forfatterskab; og Inger-Lise Hjordt-Vetlesen har i *Flugtens fængsel* studeret Jeppe Aakjærs romaner med henblik på længsler og bindinger. Hvad endelig angår de litteratursociologiske fremstillinger, så har Ulrik Lehrmann i *Avisen og agrarsmåborgerskabet* undersøgt venstrepressens, nøjere bestemt »Horsens Folkeblad«s, formidling af økonomisk, socialt og kulturelt stof og i *Bevidsthedsdannelsens provins* suppleret med en redegørelse for bysmåborgerskabets litteraturlæsning 1870-1900, mens Povl Schmidt i *Litteratur for menigmand* har beskæftiget sig med århundredets såkaldte folkelitteratur.

Seriens bind 15, netop udkommet, har titlen *Drift og socialitet*. Det indeholder analyser – skrevet af en halv snes medarbejdere på projektet – af fortællinger og malerier om hverdagslivet på landet ved århundredets slutning; og det knytter sig nært til antologien *Opbrud*, for så vidt som de analyserede tekster og billeder indgår i denne. Bindet afrundes med en af Troels Boeberg Jensen udarbejdet kulturhistorisk bibliografi over »bøger og artikler fra årene 1974-83 om landbosamfundets bevidsthedsdannelse og socialhistorie 1860-1920«.

Analyserne viser, at opbruddets forfattere og malere formæssigt såvel

som holdningsmæssigt forholdt sig meget forskelligt til de omvæltninger, sociale og psykiske, som karakteriserede hverdagslivet på landet i overgangen fra det gamle, traditionsbundne samfund til de nye, moderne tider. Opbruddet rummede jo på én gang »åbnende« og »lukkende« livsmuligheder.

Blandt de forfattere, hvis tekster analyseres, er naturligvis de ovenfor nævnte jyske bondeforfattere; af Bregendahl behandles »Sommeraften«, af Skjoldborg »Slid« og af Aakjær »Sidsels Brudelys«. Desuden lægger Martin Andersen Nexø, Knud Hjortø og Jakob Knudsen tekster til, og endelig behandles tekster af et par tilnærmelsesvis glemte kvindelige forfattere, Nicoline Kirkegaard og Helene Strange. De blev for et par år siden kaldt ind fra kulissen af Inger-Lise Hjort-Vetlesen i en artikel om utopierne i den kvindelige hjemstavns litteratur, som fremkom i *Kvindestudier*, bd. 5. Hér analyseres de af andre, mens Inger-Lise Hjort-Vetlesen tager sig af Hjortøs »Rokballe-Maren«. Bregendahl-teksten er i gode hænder hos Povl Schmidt, selv om det også her var nærliggende, om Inger-Lise Hjort-Vetlesen havde fået opgaven (ud over bogen om den kvindelige identitetskonflikt hos Bregendahl har hun i tidsskriftet *Kultur og Klasse* skrevet en analyse af »Hanne ved Højen« og i samleværket *Overgangskvinden* beskæftiget sig med »I den graa Dag«; dette i 1982 fremkomne værk drejer sig i øvrigt om kvindeligheden som historisk kategori i perioden 1880-1920, altså det samme tidsrum, som serien sætter i fokus).

To af de 11 bidrag – begge skrevet af Lis Barnkob – beskæftiger sig med billedkunstneriske skildringer af bøndernes hverdagsliv i overgangsperioden. Det første, »Brydningsbilleder«, analyserer Anna Anchers »Pigen i Køkkenet«, Fritz Sybergs »Aften og Erotik«

og Chr. Schobius' »Det tabte Paradis«, og det pointerer afslutningsvis, at de tre jo ingenlunde var vore første bondelivsmalere; traditionen har eksisteret siden 1840'erne. »Det er dog karakteristisk for dette såkaldte genremaleri, at det i sine idealiserende bestræbelser hovedsagelig gengav billeder af bønder og livet på landet, som kunne leve op til den borgerlige dannelseskulturs forventningshorisont. Genremalerens billeder af bønder er således langt hen den byborgerlige intimsfæres erfaringsverden omsat til mere eller mindre pittoreske landlige kulisser«. – Det andet, »Bøndernes billeder – billedernes bønder«, omhandler bl.a., hvilken massiv modstand bondelivsmalerne mødte hos borgerskabets kritikere, da de vendte genremaleriet ryggen for at skildre »den nøgne Sandhed«. Emil Hannover fandt f.eks. Sybergs maleri »Ved Nadverbordet« ubehageligt for øjet; det var ham »et typisk Eksempel paa den Kunst, der ensomt blandt Bønder bygger fjærnt fra Kulturen, en Kunst, som kan være god, ja ypperlig, men som dog kun forholder sig til den skønne Kunst som en malerisk Bondehytte til Propylæerne ved Athen«.

Omtrent på samme vis har en del litteraturkritikere haft det med bondelitteraturen, hvilket har resulteret i, at den ofte er blevet »undertrykt« i litteraturhistoriske fremstillinger. Serien »Dansk kulturhistorie og bevidsthedsdannelse 1880-1920« er et respektabelt forsøg blandt flere på at råde bod på denne tingenes tilstand.

Aage Jørgensen